

УДК 378.011.3-051:373.3

*Євген Суліма,
доктор філософських наук,
професор, член-кореспондент НАПН України
(м. Київ, Україна);*

*Лариса Ткаченко,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»
(м. Переяслав-Хмельницький, Україна)*

КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті розглянуті проблеми компетентнісного підходу у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців початкової школи. Розкрито зміст понять «компетенція», «компетентність»; охарактеризовано професійну компетентність майбутнього фахівця початкової школи і представлено компоненти професійної компетентності педагога. Розглянуто принципи та окреслено основні завдання здійснення компетентнісного підходу у процесі професійної підготовки майбутнього фахівця початкової освіти. У статті характеризується дослідження вчених, які займались проблемою компетентності та професійної підготовки вчителя початкової школи.

Ключові слова: компетентнісний підхід, компетентність, компетенція, майбутній учитель (фахівець), професійна підготовка, початкова школа.

В статье рассмотрены проблемы компетентностного подхода в процессе профессиональной подготовки будущих специалистов начальной школы. Раскрыто содержание понятий «компетенция», «компетентность»; охарактеризовано профессиональную компетентность будущего специалиста начальной школы и представлены компоненты профессиональной компетентности педагога. Рассмотрены принципы и намечены основные задачи осуществления компетентностного подхода в процессе профессиональной подготовки будущего специалиста начального образования. В статье характеризуются исследования ученых, которые занимались проблемой компетентности и профессиональной подготовки учителя начальной школы.

Ключевые слова: компетентностный подход, компетентность, компетенция, будущий учитель (специалист), профессиональная подготовка, начальная школа.

The article deals with the problem of the competence approach in the training of future primary school specialists. The content of the concept of «competence» is defined. The «competence» is characterized by the professional skills and knowledge of the future specialist (teacher) of primary school and identifies the components of the teacher professional competence.

The article is dedicated to the principles and the basic tasks of the competence-based approach in the training of future primary school specialists. The article characterized researches of scientists who were engaged in the problem of competence and primary school teachers' training.

The author paid attention to the effectiveness of the training process of future primary school teacher in the context of professional competence approach, that will depend on the completeness of the all its components' implementation. Therefore, we can identify the specific ways of the future primary school teachers' readiness to the professional activities based on a competence approach in their training.

Attention is also drawn to one of the most important aspects, that the preparation of future teachers based on a competence approach should include the formation of their professional competence by means of gradual development, the formation and establishment of the level (key, basic and special) because of the future teacher specialized training. The methodology based on the competence approach is described.

It was generalized that the basic levels of the future primary school specialists' professional competence are the result of training, professional skills; professional experience and professionalism. The author proved that modern realities require the future primary school specialists to be intellectually and artistically, aesthetically developed, socially active, with the skills of using a variety of teaching techniques and means for the implementation of the most important professional function. This function is preparing younger pupils for adaptation and coexistence in society.

The author made a conclusion that a new view of the process of mastering knowledge, skills is raised the actuality of competence approach to professional future primary school teachers' training; and that at the first place it should be the mastering not only professional knowledge but also skills of generalized professional activity.

Key words: *competence approach, competence, approach, future teacher training, primary school.*

Постановка проблеми. Модернізація вищої освіти України, зокрема, гармонізація вищої освіти, відповідно до основних положень Болонської декларації, позначила важливу проблему реформування системи підготовки фахівців початкової школи – підвищення якості освіти, формування готовності випускників вищих навчальних закладів до подальшої діяльності й життя в суспільстві. Сучасні тенденції розвитку вищої професійної освіти обумовлюють необхідність підготовки конкурентоспроможного, професійно компетентного фахівця, який відповідає сучасним вимогам суспільства.

В основі розробки нових галузевих стандартів вищої освіти України покладено компетентнісний підхід, у відповідності до якого, одним із ключових моментів оцінки якості процесу навчання є результат формування системи компетенцій.

Необхідність введення компетентнісного підходу спричинено загальноєвропейською й світовою тенденцією інтеграції, глобалізації економіки й, зокрема, гармонізації «архітектури європейської системи вищої освіти» [3, с. 8].

Педагогічною теорією і практикою зумовлено необхідність і доцільність інтерпретувати модель фахівця як особистості, яка володіє визначеним набором компетенцій, здатна успішно адаптуватися до умов життєдіяльності, що постійно змінюються, конкурувати на ринку праці.

Продиктований потребами сьогодення високий рівень вимог до освіти майбутніх учителів початкової школи може бути реалізований тільки тоді, коли вчитель буде високопрофесійним, компетентним фахівцем у своїй сфері діяльності.

Такий фахівець повинен не лише сам мати фундаментальну освітню підготовку, а й володіти професійними знаннями і вміннями, що відповідають рівню сучасної психолого-педагогічної науки. Він повинен усвідомлювати цілі і значення своєї професійної праці в цілісній системі безперервної освіти, бути професійно мобільним, опановувати нові психолого-педагогічні вимоги до педагогічного процесу і нові педагогічні технології. Це означає, що сучасний учитель початкових класів – це творчий суб'єкт професійної педагогічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми підготовки вчителя початкової школи, зокрема аспекти формування змісту, форм та методів професійної підготовки, розвитку провідних якостей та компетенцій майбутнього фахівця, досліджували: Н. Бібік, В. Бондар, І. Казанжи, Л. Коваль, Я. Кодлюк, О. Комар, А. Крамаренко, С. Мартиненко, О. Матвієнко, І. Осадченко, Л. Петухова, О. Савченко, С. Скворцова, Л. Хомич, Л. Хоружа та ін.

Проблемі професійної підготовки вчителя завжди приділялася належна увага як на державному, так і на науково-методичному рівні. Питанням професійної підготовки присвячено роботи В. Кузнецова, О. Сазонова, В. Шубкіна. Компетентнісний підхід у професійній підготовці майбутніх спеціалістів розкривають у дослідженнях провідні науковці НАПН України: В. Аніщенко, І. Бех, І. Єрмаков, Я. Кодлюк, В. Кремень, О. Пометун, І. Родигіна, Н. Ничкало, С. Ніколаєнко, С. Сисоєва, О. Сухомлинська та інші вчені.

Виділення невирішених раніше частин проблеми. Недостатньо вивченими залишаються питання, що розкривають особливості компетентнісного підходу у професійній підготовці вчителя початкової школи.

Метою написання статті є визначення сутності компетентнісного підходу у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців початкової школи.

Постановка завдання: розкрити особливості компетентнісного підходу у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців початкової школи та визначити основні проблеми його здійснення.

Виклад основного матеріалу. Процес соціально-економічних змін у суспільстві став причиною перегляду освітньої політики як в цілому, так і окремих її компонентів, зокрема, стратегії щодо підготовки майбутніх фахівців початкової школи. Модернізація освітньої системи в Україні зумовлює нові питання про рівень знань і вмінь фахівців у галузі початкової освіти.

Компетентнісний підхід стає важливим компонентом у професійній підготовці майбутнього фахівця початкової школи. Однією з найважливіших особливостей вищої освіти є зростання значущості компетентності майбутнього фахівця. Сьогодні важливо бути не лише кваліфікованим, а й передусім компетентним фахівцем. Компетентність допомагає фахівцю ефективно вирішувати різноманітні завдання, які стосуються його професійної діяльності. Компетентний фахівець відрізняється від кваліфікованого тим, що він: реалізує у своїй роботі професійні знання, уміння та навички; завжди саморозвивається та виходить за межі своєї дисципліни; вважає свою професію великою цінністю. Світова спільнота висуває до майбутніх фахівців свої вимоги. По-перше, фахівець повинен володіти знаннями сучасних науково-педагогічних, суспільних і політичних проблем; мати здатність застосовувати природничо-наукові, математичні та соціально-гуманітарні знання на практиці; формулювати й вирішувати різноманітні педагогічні проблеми та задачі; проектувати процеси або системи відповідно до поставлених завдань. По-друге, майбутній фахівець повинен ефективно взаємодіяти з колективом, уміти застосовувати навички та вивчені методи в науково-педагогічній практиці, володіти професійною та етичною відповідальністю [2, с. 138].

Одним із основних завдань вищої школи, разом із формуванням гармонійно розвиненої особистості, є завдання формування професійно компетентного фахівця, який володіє низкою ключових компетенцій.

Для розуміння сутності компетентнісного підходу розглянемо поняття «компетенція» і «компетентність». «Компетенція» в перекладі з латинської «*competentia*» означає коло питань, в яких людина добре обізнана, володіє знаннями та досвідом. Натомість «компетентність» – це ступінь оволодіння цими знаннями, вміннями і навичками, яка дає людині ті чи інші офіційні і змістові підстави вирішувати проблеми певного спектру і визначеного рівня складності.

Нині в літературі зустрічаються різні визначення поняття «компетенція» з освітньої точки зору. Наприклад, компетенція – це загальна здатність, що

заснована на знаннях, досвіді, цінностях, нахилах, котрі набуті завдяки навчанню [6, с. 73].

Компетенція – соціальна вимога (норма) до освітньої підготовки учня, необхідної для його якісної продуктивної діяльності в певній сфері [4, с. 59].

Розглядаючи освітню компетенцію, А. Хуторський дає таке визначення: «Освітня компетенція – вимога до освітньої підготовки, яка виражена сукупністю взаємопов'язаних змістових орієнтацій знань, умінь, навичок і досвіду діяльності учня по відношенню до певного кола об'єктів реальної дійсності, необхідних для здійснення особистістю соціально-значимої продуктивної діяльності» [5, с. 115].

Серед багатьох визначень можна знайти спільні елементи, які виявляють категоріальну сутність цього поняття. Зазначимо, що одні визначення компетенції орієнтовані на зовнішню дію, інші – на внутрішні особливості, але ж загальним для всіх визначень є розуміння компетенції як здатність особи розв'язувати різноманітні задачі, як сукупність знань, умінь та навичок, необхідних для здійснення конкретної діяльності. Особливо важливе значення має вміння діяти в нестандартних, нових умовах.

Отже, компетенцію необхідно розглядати як результат навчання, що виражається в здатності застосовувати знання, уміння і особисті якості для успішної діяльності.

З позиції фахової підготовки і проекції на педагогічну сферу поняття «компетентність» передбачає єдність теоретичної та практичної готовності вчителя до здійснення своєї професійної діяльності. Тому в наукових дослідженнях досить часто вживається поняття «професійна компетентність».

Дослідження професійно-педагогічної компетентності вчителя вперше описано в працях Н. Кузьміної, А. Маркової, Л. Мітіна та ін.

Н. Яциніна під професійною педагогічною компетентністю розуміє інтегративну професійно-особистісну характеристику майбутнього вчителя, що складається з різних компонентів – компетенцій, що визначають його готовність і здатність стосовно успішного виконання відповідних видів педагогічної діяльності [7, с. 6].

Основними компонентами професійної компетентності, які необхідно формувати у майбутнього фахівця є:

- знання – логічна інформація про навколишній і внутрішній світ людини, зафіксована в її свідомості;
- уміння – психічні утворення, які полягають у засвоєнні людиною способів і навичок діяльності;
- навички – дії, сформовані у процесі повторення і доведення до автоматизму;
- професійна позиція – система сформованих установок і орієнтацій, відношення і оцінок внутрішнього і навколишнього досвіду, реальності і перспектив, а також домагань, які визначають характер дій, поведінки;

– індивідуально-психологічні особливості людини – поєднання різних структурно-функціональних компонентів психіки, які визначають індивідуальність, стиль діяльності, поведінки і виявляються в якостях особистості;

– акмеологічні варіанти – внутрішні збудники, які обумовлюють потребу в саморозвитку, творчості та самовдосконалення [1].

Отже, професійна компетентність майбутнього фахівця початкової школи – це система взаємопов'язаних сфер (мотиваційно-ціннісна, змістова, операційно-діяльнісна, особистісна та рефлексивна).

Професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи в контексті компетентнісного підходу має опиратися на такі принципи:

1. *Принцип гуманізму* – створення умов для формування кращих якостей і здібностей студента; гуманізація стосунків між викладачами й вихованцями, повага до особистості майбутнього спеціаліста, розуміння його запитів, інтересів, гідності; виховання гуманної особистості, щирої, людяної, доброзичливої, милосердної.

2. *Принцип демократизації* – усунення авторитарного стилю у спілкуванні. Сприйняття особистості майбутнього вчителя як вищої соціальної цінності, визначення його права на свободу, розвиток педагогічних здібностей.

3. *Принцип компетентності* – створення умов для розвитку необхідних структурних елементів педагогічної компетентності випускника.

4. *Принцип педагогічної творчості* – створення умов для розвитку індивідуально-особистісної творчості.

5. *Принцип проблемності* передбачає орієнтацію майбутнього фахівця на вирішення реальних педагогічних проблем.

6. *Принцип реалізму* передбачає орієнтованість випускника педагогічного закладу на досягнення реальних педагогічних цілей, оволодіння необхідними для цього засобами й методами.

7. *Принцип педагогічного саморозвитку* передбачає орієнтацію випускника на створення умов для стабільного задоволення власних духовних і педагогічних потреб у саморозвитку й самореалізації.

8. *Принцип орієнтації на особистість* – вибір змісту методів, форм навчання спирається на природну схильність студентів до пізнання, цілеспрямовано актуалізує їхні духовні потреби та інтереси, сприяє духовній самореалізації.

9. *Принцип технологічної єдності процесу навчання* передбачає використання нових технологій навчання.

10. *Принцип діалогізації навчання* – розвиток у студентів уміння бачити сильні й слабкі аспекти співрозмовника, критично ставитися до отриманої інформації, розрізняти упереджену й неупереджену інформацію, виявляти розбіжності в позиціях учасників діалогу та розуміти позицію співрозмовника.

Професійна підготовка майбутніх учителів буде ефективною, якщо вона здійснюється в комплексі зазначених підходів і принципів, має цілісний характер.

Метою професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи є забезпечення його конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг.

Основними завданнями формування професійної компетентності майбутнього фахівця початкової освіти є:

- створити умови для становлення професійної культури майбутнього спеціаліста;
- активізувати формування ключових компетенцій майбутнього вчителя початкової школи;
- забезпечити оволодіння технологіями самоорганізації та самоактуалізації;
- формувати професійну мобільність студентів;
- організувати методичну, дидактичну підтримку студентів;
- формувати соціальну активність на основі особистісних якостей та соціальних умінь особистості.

Ефективність процесу професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи в контексті компетентнісного підходу в системі ступеневої підготовки залежатиме від повноти реалізації всіх його складових. Конкретними шляхами можуть бути:

- корегування й узгодження змісту освіти, навчальних планів та програм навчальної підготовки спеціалістів, випуск посібників, підручників, методичних матеріалів, розробка дослідницьких програм;
- проведення науково-теоретичних конференцій та семінарів, практично-методичних нарад з актуальних проблем формування професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів;
- створення на базі кращих освітянських закладів експериментальних центрів, лабораторій для опрацювання виховних інновацій, розповсюдження передового досвіду педагогічних працівників;
- розробка й упровадження нових курсів, що сприятимуть формуванню професійно-педагогічної компетентності майбутніх учителів початкової школи;
- розробка й упровадження нових методик навчання та виховання з метою формування конкурентоздатного працівника освітньої галузі;
- використання засобів масової інформації з метою висвітлення кращого педагогічного досвіду;
- вивчення світового педагогічного досвіду, адаптація кращих прикладів формування професійної компетентності;
- налагодження контактів з міжнародними організаціями, проведення спільних міжнародних заходів та проектів;
- ефективного застосування інноваційних освітніх технологій тощо.

Підготовка майбутнього педагога на основі компетентнісного підходу має передбачати формування його професійної компетентності

за допомогою поступового розвитку і становлення її рівнів (ключових, базових, спеціальних) як результату спеціалізованої підготовки майбутнього педагога. Основними рівнями професійної компетентності суб'єкта діяльності є результат навчання, професійна підготовленість, професійний досвід і професіоналізм.

Висновки. Таким чином, нове бачення процесу оволодіння знаннями, вміннями й навичками підвищує актуальність компетентнісного підходу до професійної підготовки майбутніх фахівців початкової школи, адже на передньому плані повинно перебувати оволодіння не вузькопрофесійними знаннями, а вміннями й навичками узагальненої професійної діяльності.

Перевага компетентнісного підходу полягає у тому, що він дає змогу оцінити як знаннєву компоненту, так і особистісні зміни фахівця, які відбулись у процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі. Запровадження компетентнісного підходу у вищому навчальному закладі потребує значних зусиль професорсько-викладацького складу з визначення кола компетенцій, які мають бути сформовані у майбутнього фахівця початкової школи, виокремлення змісту цих компетенцій та критеріїв, які б дали змогу визначати рівень сформованості компетенцій.

На підставі вищезазначеного можна зробити висновок, що з позицій компетентнісного підходу рівень освіти визначається здатністю фахівця вирішувати проблеми різної складності на основі наявних знань та досвіду.

Реалії сучасності вимагають від майбутнього фахівця початкових класів бути інтелектуально та художньо-естетично розвинутим, соціально активним, застосовувати різноманітні педагогічні технології й засоби для здійснення найважливішої професійної функції – готувати молодших школярів до адаптації та співіснування в соціумі.

Результати проведеного нами аналізу стосовно використання компетентнісного підходу дозволяють здійснити визначення основного положення дослідження щодо професійних компетенцій майбутніх учителів початкової школи, у змісті якого мають бути враховані ознаки як загального науково-теоретичного, так і практичного характеру.

Перспектива подальших розвідок може полягати у з'ясуванні тих життєвих і професійних компетентностей, які необхідні майбутнім фахівцям початкової школи для належного здійснення професійної діяльності.

Література

1. Гура О. Педагогіка вищої школи : вступ до спеціальності : навчальний посібник [для студентів ВНЗ] / Гура О. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 224 с.
2. Зеер Э. Модернизация профессионального образования : компетентностный подход / Зеер Э., Павлова А., Сыманюк Э. – М. : Наука, 2005. – 216 с.
3. Зимняя И. Ключевые компетентности как результативная целевая основа компетентного подхода в образовании. Авторская версия

[Электронный ресурс] / И. Зимняя. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 42 с.

4. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированого образования / А. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58–64.

5. Хуторской А. Современная дидактика : [учебное пособие] / А. Хуторской. – М. : Высшая школа, 2007. – 639 с.

6. Шишов С. Школа : Мониторинг качества образования / С. Шишов, В. Кальней. – М. : Наука, 2000. С. 73–74.

7. Яциніна Н. Формування інформаційно-технологічної компетенції майбутнього вчителя у навчальному процесі педагогічного університету : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : спец. : 13.00.09 «Теорія навчання» / Н. Яциніна. – Х., 2008. – 23 с.

References

1. Hura O. Pedagogika vyshchoi shkoly : vstup do spetsialnosti : navchalnyi posibnyk [dlia studentiv VNZ] / Hura O. – K. : Tsentr navchalnoi literatury, 2005. – 224 s.

2. Zeer Je. Modernizacija professional'nogo obrazovanija : kompetentnostnyj pohod / Zeer Je., Pavlova A., Symanjuk Je. – M. : Nauka, 2005. – 216 s.

3. Zimnjaja I. Ključevye kompetentnosti kak rezul'tativnaja celevaja osnova kompetentnosnogo pohoda v obrazovanii. Avtorskaja versija [Jelektronnyj resurs] / I. Zimnjaja. – M. : Issledovatel'skij centr problem kachestva podgotovki specialistov, 2004. – 42 s.

4. Hutorskoj A. Ključevye kompetencii kak komponent lichnostno-orientirovanogo obrazovanija / A. Hutorskoj // Narodnoe obrazovanie. – 2003. – № 2. – S. 58–64.

5. Hutorskoj A. Sovremennaja didaktika : [učebnoe posobie] / A. Hutorskoj. – M. : Vysshaja shkola, 2007. – 639 s.

6. Shishov S. Shkola : Monitoring kachestva obrazovanija / S. Shishov, V. Kal'nej. – M. : Nauka, 2000. – S. 73–74.

7. Yatsynina N. Formuvannia informatsiino-tekhnolohichnoi kompetentsii maibutnoho vchytelia u navchalnomu protsesi pedahohichnoho universytetu : avtoref. dys. na zdobuttia naukovooho stupenia kand. ped. nauk : spets. : 13.00.09 «Teoriia navchannia» / N. Yatsynina. – Kh., 2008. – 23 s.

*Статтю рекомендовано до друку
доктором педагогічних наук, професором,
завідувачем кафедри педагогіки*

*ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»
Шапран Ольгою Іллівною*

Стаття надійшла до редакції 28 грудня 2016 року